

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון מ"א
תשע"ג
חשוון 461

לדוד ד' אורי וישעי

מזמור כז בספר תהלים

מנהג האשכנזים לומר את מזמור כז פעמיים ביום מראש חודש אלול עד הושענא רבא – היום האחרון של חג הסוכות. המתפללים בנוסח אשכנז אומרים את המזמור בתפילות ערבית ושחרית, ובנוסח ספרד בשחרית ובמנחה.¹ המזמור נחלק לשני חלקים. אני סבור כי פסוק א הוא פסוק פתיחה לפרק ופסוק יד הוא סיכום לו. הפתיחה והסיכום מקבילים זה לזה.

פתיחה: לְדָוִד ה' אֹרִי וְיִשְׁעֵי מַמִּי אִירָא ה' מְעוֹז חַיִּי מִמִּי אֶפְחָד.
סיכום: קוּהָ אֵל ה' חֲזַק וְיֶאֱמָץ לְבָבְךָ וְקוּהָ אֵל ה'.

חלק א

- (ב) בְּקֶרֶב עָלֵי מְרַעִים לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרֵי צָרִי וְאֵיבִי לִי הִמָּה כְּשֵׁלוֹ וְנִפְלוֹ.
- (ג) אִם תַּחֲנִיחַ עָלַי מַחֲנֶה לֹא יִירָא לְבִי אִם תִּקְוִים עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בֹטֵחַ.
- (ד) אַחַת שְׂאֵלְתִי מֵאֵת ה' אֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שְׁבִתִי בְּבֵית ה' כֹּל יְמֵי חַיֵּי לַחַזוֹת בְּנֶעֱם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ.
- (ה) כִּי יִצְפְּנִי בְּסֶכֶה בְּיוֹם רָעָה יִסְתַּרְנִי בְּסִתְרֵךָ אֶהְלֹךְ בְּצִוּר יְרוּמִמֶּנִּי.
- (ו) וְעַתָּה יְרוּם רֵאשִׁי עַל אֵיבֵי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָהּ בְּאֶהְלֹךְ וְזִבְחֵי תְרוּעָה אֲשִׁירָה וְאֶזְמַרְהָ לַה'.

חלק ב

- (ז) שְׁמַע ה' קוֹלִי אֶקְרָא וְחַנּוּנִי וְעֲנֵנִי.
- (ח) לָךְ אֶמְרֵ לְבִי בִקְשׁוּ כְּנִי אֶת פְּנִיךָ ה' אֲבַקֵּשׁ.
- (ט) אֵל תִּסְתַּר פְּנִיךָ מִמֶּנִּי אֵל תֵּט בְּאָף עֲזָרְתִי הִיִּיתָ אֵל תִּטְשֵׁנִי וְאֵל תַּעֲזֹבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעֵי.
- (י) כִּי אֵבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וְה' יִאֲסֹפֵנִי.
- (יא) הֲרַנֵּי ה' דְּרָכְךָ וְיַחֲנֵנִי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרִי.
- (יב) אֵל תַּחֲנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרִי כִּי קָמוּ בִי עֲדֵי שֶׁקֶר וַיִּפַּח חֲמָס.
- (יג) לֹוֹלָה הֶאֱמַנְתִּי לְרֵאוֹת בְּטוֹב ה' בְּאֶרֶץ חַיִּים.

המשורר בחלקו הראשון של המזמור בטוח ומלא שמחה. את מפלת אויביו הוא רואה כמציאות לפני התרחשותה, "בְּקֶרֶב עָלֵי מְרַעִים לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרֵי צָרִי וְאֵיבִי לִי הִמָּה כְּשֵׁלוֹ וְנִפְלוֹ". סיבת וודאותו המוחלטת בניצחונו הוא משאלתו שהוא בוטח בקיומה, "אַחַת שְׂאֵלְתִי מֵאֵת ה' [...] שְׁבִתִי בְּבֵית ה' כֹּל יְמֵי חַיֵּי לַחַזוֹת בְּנֶעֱם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ". בפסוק ד יש קושי המשורר אומר, "אַחַת שְׂאֵלְתִי [...] אֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ", משאלה אחת בלבד, אך הוא מכביר בקשות בהמשך הפסוק וזה שאחריו. נראה כי מחזה נעם ה', ההצפנה בסכה, ההסתרה בסתר אהלו – הם מנת חלקו של היושב בבית ה'. לכן, כמידת ביטחונו של המשורר בקיום משאלתו לשבת בבית ה' ולבקר

בהיכלו, כך מידת ביטחונו בהגנתו מפני אויביו ובניצחונו עליהם. במציאות צפויה זו הוא מקריב קרבן תודה על ישיבתו בבית ה', על המעלות והישועות הנגזרות ממנה מריע שר ומזמר המשורר לה', ומקריב לפניו קרבן תודה.

בחלק השני, בניגוד לאווירה שבחלק הראשון, המשורר משווע אל ה' שישמע את קולו ויחוננו. הוא חש ריחוק מה' ומתחנן, "אֵל תִּסְתַּר פְּנִיךָ מִמֶּנִּי אֵל תֵּט בְּאָף עֲזָרְתִי הִיִּיתָ אֵל תִּטְשֵׁנִי וְאֵל תַּעֲזֹבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעֵי". מתחינה זו עולה כי הוא חש הסתר פנים, נזוף, נטוש ובלתי נעזר. הרי הוא כילד שאמו ואביו עזבוהו והוא מופקר לשונאיו.

איך ניישב את החוויות ההפוכות המוצגות בפרק? שאלה נוספת היא סדר הפרק: צפוי היה שחרדת הנטישה תקדם לאווירת הביטחון בישיבה בבית ה' (כגון בפרק הבא, פרק כח).

נראה שבפרק מוצגת ההיסטוריה של דוד כל ימיו. תולדות דוד נחלקות לשתי תקופות. התקופה הראשונה בניצחונו על גלית (ואפשר מיום הכותו את הארי ואת הדב בהיותו רועה במדבר בית לחם). בתקופה זו כל אשר הוא עושה, ה' מצליח בידו. הוא מנצח את הפלישתים, עולה למלוכה, מכה את כל אויביו ובונה מעצמה. הוא מקים משפחה גדולה.

תחילת התקופה השנייה היא אחרי מעשה אוריה ובת שבע. בתקופה זו הוא שבע מרורים ורווה לענה. בנו מת, מעשה אמנון ותמר, מרד אבשלום, בריחתו מפני אבשלום בנו מירושלים, מות אבשלום ועוד.

השמחה והשלווה, הביטחון והניצחון שבחלקו הראשון של הפרק תואמים למציאות חייו של דוד בתקופה הראשונה. תחושת הנטישה והסתר הפנים שבחלקו השני של מזמור כז תואמים היטב את הוויית חיי דוד בתקופה השנייה.

בפסוק הפתיחה יש שתי צלעות מקבילות:

ה' אורי וישעי ממִי אִירָא
ה' מעוז חיי ממִי אֶפְחָד

אפשר ששתי הצלעות מכוונות כנגד שתי תקופות חיי דוד. כאשר אדם מאמין כי ה' הוא אורו וישעו ומעוז חייו, בין בהיותו איש מצליח בין בהיותו מוזנח ונטוש, אמונתו זו היא תקוותו.

פסוק הסיכום הוא הפסוק היחיד בפרק שאינו אמור בגוף ראשון. לאור לקח חייו מציע דוד לכל אדם, "קוה אל ה' חֲזַק וַיֶּאֱמָץ לְבָבְךָ וְקוּהָ אֵל ה'". קווה אל ה' בין בשעות הצלחה בין בשעות מצוקה וכך תחזק ויאמץ ללבך.

לקח זה מתאים וראוי לו לאדם בימי התשובה והדין.

ד"ר יצחק ספיר
מרצה בהתמחויות ללימודי ארץ ישראל ולתושב"ע

¹ מנהג אמירת המזמור אינו מנהג עתיק. אזכורו הראשון הוא בסידור ר' שבת מראשקוב בשנת תקמ"ח. אמירת המזמור בימים אלה יסודה באמור על המזמור במדרש תהלים: "רבנן פתרי קרא בראש השנה ויום הכיפורים [...] אמירתו של המזמור עד יום אחרון של סוכות מיוסדת על האמור המזמור כי יצפני בסכה" (פסוק ה). על פי א' סמט, "עיונים במזמורי תהלים", תל אביב תשע"ב, עמ' 73 ובהערה 1.

תחנוני משה כסמל לענוותנותו

הידיעה שעם הירידה ממעמדו כמנהיג באה ירידה ביכולותיו הרוחניות היא שמרתיעה את משה, אבל עצם התואר אינו מעניין אותו.

דברים דומים אנו מוצאים במדרשים המתארים את יחסו של משה למנהיגים מאוחרים יותר. בגמרא (סנהדרין כא ע"ב) מובא:

תניא, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל, אלמלא קדמו משה [...] ואף על פי שלא ניתנה תורה על ידו – נשתנה על ידו הכתב [...] וכתב "וכתב את משנה התורה הזאת", כתב הראוי להשתנות.

רש"י על גמרא זו מביא ששינוי הכתב על ידי עזרא נרמז כבר על ידי משה: "רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן עברי לאשורית". היינו, משה רואה ברוח הקודש שעזרא ישנה את צורת הכתב, מכין לשינוי הזה מקום ומכנה את התורה "משנה תורה", מלשון שינוי.

הדבר בולט בסיפור המתייחס לרבי עקיבא (מנחות כט ע"ב): אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות [...] אמר לו: אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות [...] חזר ובא לפני הקב"ה אמר לפניו: ריבונו של עולם יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי?

מלכתחילה סירב משה לקבל את המנהיגות, מרוב ענווה, כמו שאמר בהתגלות הראשונה (שמות ג, יא): "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים". בסוף ארבעים שנה היה מוכן לוותר עליה לטובת היושע ובלבד שייכנס לארץ כדי לקיים את מצוותיה; היה מוכן שהתורה תשתנה על ידי עזרא; והיה מוכן שנתנת התורה תהיה על ידי ר' עקיבא, שכן חשב שהוא ראוי לכך יותר.

ענווה זו הביאה את משה מלכתחילה להתחנן על מחילת החטא היחיד שלו בתקווה שיזכה להיכנס לארץ, ואפילו לא בתור המנהיג.

אילת במברגר

סטודנטית בהתמחויות ללימודי ארץ ישראל ולאנגלית, ובמכון הגבוה לחינוך ואמונה

"ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר [...] אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנון" (דברים ג, כג-כה). פרשתנו מתחילה בתחנוניו של משה להיכנס לארץ. רש"י מסביר "תחנון", מלשון מתנת חינם. משה בענוותנותו מבקש לקבל רשות להיכנס לארץ ישראל כמתנה מהקב"ה, כיוון שלדעתו חטאו מונע ממנו להיכנס אליה. ענוותנותו של משה לא נותנת לו להתהדר בשאר מעשיו הטובים ולבקש מחילה על חטאו במי מריבה. משה מבין כי על חטא זה הוא מקבל עונש ושאין לו את היכולת לכפר על כך. לכן הוא מבקש את ביטול העונש כמתנה.

בגמרא (סוטה יד ע"א) מצאנו את דרשתו של רב שלמאי, שמנסה להבין מה הביא את משה להתחנן על הכניסה לארץ: מפני מה נתאוה משה רבנו ליכנס לארץ ישראל? וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא, כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימן אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי.

דרשה זו מנמקת את תחנוניו של משה בנימוק נוסף. לא רק שמשה מבקש מחילה על חטא שחטא, המונע ממנו את הכניסה לארץ, אלא שהוא מבקש מהקב"ה לאפשר לו להיכנס לארץ כדי לקיים מצוות נוספות שאין באפשרותו לקיימן במדבר. אין מדובר רק במצוות התלויות בארץ המוכרות לנו, אלא במצוות נוספות שבני ישראל לא קיימו במדבר. מצוות רבות בתורה מתחילות במילים "כי תבואו אל הארץ" וכדומה, ובמדבר לא זכו לקיימן.

מדרש אחר (דברים רבה, פרשה ט, ט) מביא שמשה היה מוכן אף לוותר על מעמדו כמנהיג כדי לזכות ולהיכנס לארץ:

"קרא את יהושע" (דברים לא, יד) – אמר לפניו: רבונו של עולם, יטול יהושע ארכי (תואר המנהיג) שלי, ואהא חי [...]. נכנסו לאוהל מועד, ירד עמוד הענן והפסיק בנייהם. משנסתלק עמוד הענן הלך משה אצל יהושע ואמר: מה אמר לך הדיבור? אמר לו יהושע, כשהיה הדיבור נגלה עליך, יודע הייתי מה מדבר עמך? אותה שעה צעק משה ואמר, מאה מיתות ולא קנאה אחת.

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצי"ה זצ"ל

תלמידים מספרים...

להיפגש עם ריבונו של עולם

ברוריה מכמן

רבנו היה מרבה להזכיר שבלימוד פרשת השבוע, איננו עוסקים בפרטי פרטים, ודאי לא בפרטים של פרשנות ותחביר, אלא אנו רוצים להפגש עם רבונו-של-עולם. אנו רוצים לראות את יד ד' הפועלת בכל – גם במקום בו היא מופיעה בגלוי, בכל המדרגות האפשריות של גילוי, וגם בסתר המדרגה, שאז יש אנשים עוורים שאינם וחרשים שאינם שומעים. השקפה אחדותית זו היא תוכנה של אמירתנו "שמע ישראל ד' אלוהינו ד' אחד", ודאי יש גויים רבים המאמינים בד', ואפילו נבוכדנצר הרשע הודה לדניאל כי יש אל גדול ונשגב מעל כל האלוהים "אלה דאלהיא"; גויים אלה יודעים שיש אלוהים, אך הם אינם שייכים ל"שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד", כי הם אינם מבינים שבכל מה שקורה בעולם, יד ד' פועלת; שכל יצירות הרוח האנושית, כל סידורי הפוליטיקאים, כל חכמות החכמים וכל טעויות הטועים, אינם מופיעים אלא מכח יד ד' הפועלת בכל: לפעמים במישרים ולפעמים בהסתר, ואז הכל נראה כמקרה [...].

יד ד' פועלת בעולמנו בשני תחומים עיקריים: הטבע וההיסטוריה [...] מעל הטבע מתנשאת יד ד' שבהיסטוריה הנוגעת ל"אדם". "השמיים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע". בכל דבר אפשר להכיר כחו של ריבון העולמים. בכל דבר אפשר להכיר כבודו של רבונו-של-עולם. במזמור יט בתהילים, אחרי שבעת הפסוקים שהם כנגד עולם הטבע שנברא בששת ימי בראשית, מופיע הפסוק השמיני "תורת ד' תמימה". השמיים מספרים כבוד אל, אך התורה מספרת אותו לעילא ולעילא, ועם ישראל מקבל התורה הוא "עם זו יצרתי לי, תהילתי יספורו" [...] ההתגלות האלוהית שבטבע הינה דלה לעומת זאת שבהיסטוריה. כשם שהצמח הוא דל כח לעומת האדם, והדומם עוד יותר. בהיסטוריה – קול ד' בוקע בכח. ושיא ההיסטוריה הוא עם ישראל. מתוך כך מגיעים אנו לנקודת המרכז של כל מה שלימדנו רבנו: עם ישראל.

מתוך: שיחות הרב צבי יהודה – בראשית, בעריכת הרב שלמה אבינר, ירושלים תשנ"ג, עמ' 44-45